

Canon van de Europese integratie

In het juninummer van dit tijdschrift presenteerde Alfred Pijpers de 'Canon van de Europese Unie', die hij een jaar tevoren in een interview aankondigde.¹ Die aankondiging vormde voor de Europese Beweging in Nederland (EBN) aanleiding voor een levendig debat over de onderwerpen die in zo'n canon een plek zouden moeten krijgen. In dit artikel presenteren wij, mede op basis van de diverse bijdragen aan de discussie in de *EBN-nieuwsbrief* en het artikel van Pijpers in het juninummer, een alternatieve 'Canon voor Europese integratie'.² Een echt Europese canon gaat in onze overtuiging namelijk niet alleen over het 'Europa van de staten', maar omvat ook het Europa van de burgers.

Belang van een Europese canon

Laten we om te beginnen Pijpers prijzen voor zijn initiatief. Een Europese canon kan een belangrijk hulpmiddel zijn om Europa een steviger plek in het Nederlandse onderwijs te bezorgen. Meer dan dat: een discussie over de vensters die er wel en niet in zouden passen, kan het maatschappelijk en politiek debat over het wezen van de Europese integratie en de betrokkenheid en belangen van Nederland daarbij verbreden en verlevendigen. Daarbij zijn relevante vragen aan de orde, zoals: Wat bindt ons Europeanen? Hoe verhoudt het idee van Europees burgerschap zich tot een nationale identiteit? En wat voegt Europa (reëel en potentieel) toe aan de lidstaten?

Het opstellen van een canon is overigens niet zonder risico's. Het kan een 'exclusief' karakter krijgen wanneer het teveel gericht wordt op een groep van ingewijden. Ook in de onderwijswereld zijn er bezwaren gezeten. Een voorstel voor een algemene geschiedkundige canon van Nederland werd beschouwd als een te strikte leidraad en als zodanig funest voor de eigen creativiteit van onderwijsgevend en leerlingen.

Pijpers vreest dat een nationale discussie over een Europese canon onvermijdelijk leidt tot Europese geschiedschrijving vanuit *Nederlands* perspectief. Dat kun je bij de huidige stand van het Nederlandse Europeadebat ook als een kans zien. Nogal wat Nederlanders beschouwen Europese integratie als iets dat van buitenaf over ons heen is gekomen. Het kan dus geen kwaad de vooraanstaande bijdrage van bepaalde *landgenoten* aan de ontwikkeling van Europa nog eens te belichten.³

Bij het opstellen van een canon van de Europese integratie zou men echter ook oog moeten hebben voor betekenisvolle verschillen tussen de inmiddels 27 lidstaten die de 'geografie van het verleden' heeft aange-

bracht. Om te beginnen hebben niet meer dan zes lidstaten de hele wordingsgeschiedenis van de Europese Unie mede vormgegeven. De overige 21 zijn onderweg, ergens tussen 1973 en 2007, 'ingestapt'. Maar dit punt is in het bijzonder van belang voor de tien nieuwe lidstaten in Midden- en Oost-Europa, die tot 1989 volledig waren afgesloten van het Europese integratieproces. Deze landen hebben na 1945 achter het IJzeren Gordijn een *andere geopolitieke realiteit* moeten ervaren en kunnen daardoor minder goed de betekenis van bijvoorbeeld de Frans-Duitse verzoening 'navoelen'.⁴

Staten, burgers en kantoren

Het debat begint pas echt als het gaat om de inhoud. Welke gebeurtenissen, hoogte- en dieptepunten, thema's en namen komen er in, en welke laten we weg? Pijpers' voorstel voor een 'Canon van de Europese Unie' beslaat tien vensters. Ter vergelijking: voor 3000 jaar Nederlandse geschiedenis zijn volgens de officiële canon 50 vensters toereikend. Pijpers' canon begint in 1945 en loopt van de geallieerde overwinning via Marshallplan en NAVO en de Frans-Duitse verzoening naar het Verdrag van Rome, het Europa der staten, Recessie en stagnatie, de eenheidsmarkt en EMU, de Duitse eenwording en Maastricht, de hereniging van Oost- en West-Europa naar het echech van het Grondwettelijk Verdrag.

Een Canon van de Europese integratie zal wat ons betreft de drie vertogen moeten dekken die Van Middelaar onderscheidt in zijn prachtige proefschrift *De passage naar Europa – Geschiedenis van een begin*.⁵ Het Europa van de Staten, dat van de Burgers en dat van de Kantoren. De canon van Pijpers stelt het Europa van de Staten centraal, negeert het Europa van de Burgers en vindt het vertoog van het Europa van de Kantoren overschat.

Kantoren

Om te beginnen het Europa van de kantoren, waartegen Pijpers stevig in het geweer gaat. In zijn woorden: 'voor een effectieve interne markt [...] heb je bepaalde Europese instellingen ook niet nodig'. En: 'Jozef Stalin heeft meer gedaan voor de Europese vrede dan Robert Schuman.' (blz. 297) Nu zal niemand ontkennen dat het verslaan van nazi-Duitsland een noodzakelijke voorwaarde was voor herstel van vrede en welvaart op het Europese continent. En de grote bijdrage die het Rode Leger daaraan heeft geleverd, evenmin. Maar Pijpers ziet over het hoofd dat met het winnen van de oorlog de vrede nog niet gewonnen was. Voor

het oostelijk deel van het Europese continent bracht het jaar 1945 – juist door toedoen van Stalin en het Rode Leger – geen herstel van vrijheid, democratie en nationale soevereiniteit. Deze konden pas na de Val van de Muur in 1989 worden gerealiseerd. En in West-Europa was Duitsland weliswaar verslagen, maar nog niet duurzaam ingekapseld. Daarvoor moesten het Marshall-plan en het Schuman-plan de structuren en, jawel: de kantoren, aanreiken.⁶

Pijpers' stelling dat 'bepaalde Europese instellingen' (welke?) voor een effectieve interne markt niet nodig zijn, weerspiegelt de extreme visie op het integratieproces die bijvoorbeeld door de Amerikaanse historicus Gillingham wordt gehuldigd.⁷ Maar een moderne markteconomie kan niet zonder onderling samenhangende spelregels op de naleving waarvan effectief wordt toegezien – dat heeft de huidige kredietcrisis nog maar eens aangetoond. Ook de moeizame transitie die de landen in Midden- en Oost-Europa doormaakten, van planeconomie naar markteconomie, heeft duidelijk gemaakt hoe belangrijk passende regulering is voor een goed functionerende markt. Zo is het ook ten aanzien van de Europese interne markt politiek naïef te denken dat deze tot stand zou kunnen komen door simpelweg alle handelsbelemmerende marktregulering te schrappen ('negatieve integratie'), zonder parallelle Europese afspraken over bescherming van werknemers, consumenten en milieu ('positieve integratie'). Per slot van rekening is de markt geen doel op zich zelf, maar een belangrijk middel voor grotere maatschappelijke welvaart.⁸

Burgers

Onze tweede opmerking bij Pijpers' voorstel is dat het zo sterk is gericht op interstatelijke samenwerking,

dat het Europa van de burgers en van de niet-gouvernementele organisaties buiten beeld blijft. Dat is om diverse redenen niet terecht. De EU is nadrukkelijk een Unie van burgers en lidstaten.⁹ De Verdragen kennen aan burgers van de Unie bepaalde rechten toe. En uiteindelijk bepalen de burgers van (lidstaten van) de Unie het politiek en maatschappelijk draagvlak voor voortgaande integratie en samenwerking. Op gezette tijden hebben groepen burgers en het bedrijfsleven belangrijke impulsen aan het integratieproces gegeven. De Pan-Europese beweging, met als belangrijkste vertegenwoordiger *Richard Coudenhove-Kalergi* (1894-1972), ontwikkelde al ruim vóór de Tweede Wereldoorlog plannen voor een gemeenschappelijke Europese munt, voor opheffen van landsgrenzen en invoering van één Europees paspoort, een Europese vlag en volkslied, een gemeenschappelijk leger en gemeenschappelijke rechtspraak.¹⁰ Staatslieden als Churchill en Adenauer hebben zich mede door zijn denkbeelden laten inspireren. Bijna alles waarmee de huidige EU zich dagelijks bezighoudt, is bij Coudenhove-Kalergi en zijn beweging terug te vinden, inclusief de discussie over het lidmaatschap van Turkije.

Wat de bescherming van mensenrechten betreft, heeft Europa (met inbegrip van de Raad van Europa en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens) een lange traditie hoog te houden.¹¹ Deze dimensie mag in een Europese canon dan ook niet ontbreken. Indachtig de gruwelijke ervaringen van de Tweede Wereldoorlog pleitte het Congres van de Europese Beweging in Den Haag al in 1948 voor een Hof dat op de naleving van mensenrechten zou toezien. De Raad van Europa heeft die taak opgepakt en in 1950 kwam het Europees verdrag voor de rechten van de mens (EVRM) tot stand. Uniek in de wereld is dat

Periode	Europa van Burgers	Europa van Staten	Europa van Kantoren
voor 1950	Pan-Europese beweging Europese Beweging	Benelux Marshall-plan en OEEC	Raad van Europa: EVRM
1950 - 1989	Actiecomité Monnet CVSE/mensenrechten in Europa Directe verkiezing EP Opkomst Solidariteit	Schuman-verklaring Verdrag van Rome Lege stoel / Compromis van Luxemburg Europese Politieke Samenwerking (EPS) Europese Raad Europese Acte "I want my money back" <i>Van 6 naar 12 lidstaten</i>	Hoge Autoriteit EGKS Rechtstreekse werking en voorrang EG-recht Gemeenschappelijk landbouwbeleid Stagnatie van de integratie Europa '92: interne markt
1989 – heden	Val van de Muur Handvest van de grondrechten Invoering burgerschap Unie 'Nee' tegen grondwettelijk Verdrag	Tweedeling van Europa doorbroken Europa-akkoorden Toetreding lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa Open methode van coördinatie (Lissabon-strategie) <i>Van 12 naar 27 lidstaten</i>	EMU Cohesiebeleid Verdieping en verbreding van de integratie gecombineerd met uitbreiding

elke burger en elke vreemdeling die rechtmatig in Europa verblijft, zich direct op het EVRM kan beroepen. Daarbij gaat het inmiddels om liefst 47 staten en meer dan 800 miljoen mensen. De eerbiediging van mensenrechten heeft ook een plaats gekregen in de Slotakte van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE); deze heeft andersdenkenden achter het IJzeren Gordijn een zekere mate van rugdekking geboden. Max van der Stoep heeft door de jaren heen in verscheidene hoedanigheden voor bescherming van de mensenrechten in Zuid- en Oost-Europa op de bres gestaan. De Muur is vooral gevallen door maatschappelijke druk van binnenuit – van de onafhankelijke vakbond/kiesvereniging Solidariteit in Polen, van de massaal demonstrende burgers in Leipzig, van de Oostduitsers die via de buurlanden (Hongarije: de pan-europese picknick) de mazen van het IJzeren Gordijn vonden.

Een alternatieve benadering

De vensters van de Canon zouden zicht moeten bieden op de belangrijkste dimensies en keerpunten van het integratieproces, met aandacht voor verdieping, verbreding én uitbreiding. Tot de belangrijke dimensies behoren de EU als waardengemeenschap, als rechtsgemeenschap, als politieke gemeenschap en als economische gemeenschap (inclusief bescherming van consumenten, werknemers en het milieu). Wat de keerpunten betreft springen er ons inziens twee uit. Het eerste is 1950/1951: het Schuman-plan en de stichting van de EGKS. Het tweede betreft 1989, wanneer afscheid wordt genomen van de erfenis van Stalin en de naoorlogse deling van Europa wordt doorbroken.

Wanneer de hoogte- en dieptepunten in het interstatelijk verkeer worden aangevuld met belangrijke ontwikkelingen in het Europa van de Burgers en dat van de Kantoren, wordt de Canon natuurlijk een stuk langer. Het bijgaande schema – dat zo ongeveer de bijdragen aan de EBN-discussie weerspiegelt – bevat in totaal zo'n dertig gebeurtenissen. Door een onderverdeling in drie perioden (voorgeschiedenis; 1950-1989; 1989-heden) en in drie vertogen (van Burgers, Staten en Kantoren) als ordeningsprincipe te hanteren, laten deze gebeurtenissen zich groeperen in negen vensters. Het tiende venster biedt zicht op de toekomst van de Europese integratie. Het is aan huidige en volgende generaties aan die toekomst vorm en inhoud te geven.

Conclusie

In dit artikel presenteren wij een alternatieve, maar naar onze overtuiging meer omvattende Canon, die meer recht doet aan het veelzijdige karakter van de Europese integratie. Daarmee is naar wij hopen echter het laatste woord over de Europese canon nog niet

gezegd. Pijpers uitte bij zijn initiatief de bedoeling 'historische feiten [te scheiden] van de propaganda en retoriek waarmee de Europese eenwording overgoten pleegt te worden' (blz. 295). Maar historische feiten ontlenuen hun betekenis per definitie aan een context, aan een verhaal, aan een bepaalde interpretatie van processen. En over die interpretatie kan (en zal) men blijven twisten. In hoeverre bijvoorbeeld het echeq van het Grondwettelijk Verdrag (venster 10) een keerpunt in de geschiedenis van de Europese integratie zal blijken, ligt nog in de toekomst besloten. Geschiedschrijving is een discussie zonder einde, en dat geldt wel in het bijzonder voor het onvoltooide Europese project.

Drs Marko Bos is verbonden aan de Sociaal Economische Raad; **dr. Mendeltje van Keulen** is wetenschappelijk onderzoeker bij het *Clingendael European Studies Programme* (CESP).

Noten

- ¹ *NRC Handelsblad*, 26 juni 2008.
- ² Aan de discussie hebben – naast de auteurs en Gera Arts (redacteur van de EBN-nieuwsbrief) – de volgende personen schriftelijke bijdragen geleverd: Coen Hoenkamp, Chris Kok, Lodewijk van Gorkom, Eddy Schuyer, prof. Evert Alkema, Matthee Verdaasdonk, prof. P.J.G. Kapteyn, dr. J.C. Ramaer, drs. Thijs van der Velden, Joost P. van Iersel en W.J. Elzinga; Alfred Pijpers, 'Een canon van de Europese Unie?', in: *Internationale Spectator*, juni 2009, blz. 295-298.
- ³ Zie voor een handzaam overzicht van de bijdrage van Nederland(ers) aan het integratieproces: E.P. Wellenstein, 'Nederlands rol in Europese integratie – Van Founding Father tot Verloren Zoon', in: *Internationale Spectator*, november 2006, blz. 561-567.
- ⁴ Aleksander Smolar, 'Het geheugen van West-Europa mag niet domineren', in: *NRC Handelsblad*, 15/16 augustus 2009, blz. 6.
- ⁵ Historische Uitgeverij, Groningen, 2009.
- ⁶ Vgl. bijv.: Walter H. Salzmann, *Herstel, wederopbouw en Europese samenwerking – D.P. Spierenburg en de buitenlandse economische betrekkingen van Nederland 1945-1952*, Den Haag, 1999; A.G. Harryvan, J. van der Harst & S. van der Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa – Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975*, Den Haag/Amsterdam, 2001.
- ⁷ John Gillingham, *European Integration, 1950-2003 – Superstate or New Market Economy?*, Cambridge, 2003. Besproken door: Alfred Pijpers, 'Een frisse kijk op een oud continent', in: *Internationale Spectator*, december 2003, blz. 620-625.
- ⁸ Vgl. SER-advies *Europa 2020: de nieuwe Lissabon-strategie*, publicatienr. 09/04, juni 2009; zie ook: Roland Zwiers, 'Lissabon-strategie na 2010: maatschappelijk draagvlak, breed welvaartsbegrip en accent op arbeidsproductiviteit', in: *Internationale Spectator*, september 2009, blz. 411-415.
- ⁹ Jaap Hoeksma, 'Voorbij federatie en confederatie: de EU als Unie van burgers en lidstaten', in: *Internationale Spectator*, februari 2009, blz. 83-86; zie ook: Adriaan van der Staay, Frans Bletz & Erik Jurgens, 'Europese onzekerheid en positief leiderschap', in: *Internationale Spectator*, december 2004, blz. 600-606.
- ¹⁰ In 2004 is een mooi proefschrift verschenen: Anita Ziegerhofer-Prettenthaler, *Botschafter Europas. Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreissiger Jahren*, Wenen: Böhlau Verlag.
- ¹¹ Zie: Rick Lawson, 'Overvloed en onbehagen – De Universele Verklaring en de Europese bescherming van mensenrechten', in: *Internationale Spectator*, december 2008, blz. 659-662; Loesewies van der Laan & Laura Prat Bertrams, 'Mensenrechten zijn de kern van Europa', in: *Internationale Spectator*, januari 2005, blz. 35-38.